

**TÜRKÇE SÖZLÜK'TE ANATOMİ ALANINDAKİ A HARFİ İLE BAŞLAYAN
TERİMLER ÜZERİNE**
Beste GÜLEN*

Özet

Terimler, bir dilin genel kelimelerinden ayrılan, o dilin içinde çeşitli sanat, bilim ve meslek dallarıyla ilgili kavramları karşılayan özel sözcüklerdir. Terimler yoğun anlama sahip kelimelerdir. Yapıları ve anlamları bakımından bir dilin genel kelimelerinden ayrılan terimler, kültür ve medeniyet gelişmişliğinin temel göstergelerindedir. Bu çalışmada Türkçe Sözlük'teki anatomi terimlerinin a harfi ile başlayanları belirlenip, bunların yapıları gruplandırarak incelenecektir. Bu terimleri oluşturan kök ve ekler hakkında bilgi verilip, bu eklerin diğer terimlerdeki kullanımına örnekler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Terim, Türkçe Sözlük, Anatomi, Yapı, Anlam

Abstract

Terms, a general word of the language, the language in various branches of art, science and professional are words that meet specific concepts. Terms are words with means busy. General words of a language in terms of structures and meanings of terms, it is one of the main indicators of advanced culture and civilization. In this study, the Turkish Dictionary of Anatomy terms beginning with the letter an in identifying and grouping their structures will be examined. Adds the root forming and these terms is information about these attachments will be presented an other examples have particular meanings.

Key Words: The term, Turkish Dictionary, Anatomy, Structure, Meaning

Giriş

Osmanlı Türkçesinde *ıstılah* adıyla adlandırılan terim, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar “*ıstılahat-ı ilmiyye*”, “*ıstılahat-ı fenniyye*”, “*ıstılahat-ı edebiyeye*” şeklinde kullanılmıştır (Zülfıkar 1991: 6). Terim sözcüğü, etimolojik olarak Latince “sınır, son” anlamına gelen *terminus* sözcüğüne dayanmaktadır. Türkçede *terim* sözü ise Latince *terminus* kelimesine benzetilerek *derlemek* fiilinin eski şekli olan *termek* fiiline *-im* eki getirilerek türetilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinde ise bu terim Rusçadaki biçimiyle *termin* olarak kullanılmaktadır.

---

* Hacettepe Üniversitesi, beste.gulen@hacettepe.edu.tr

Terimlere, uzmanlık alanlarına özgü kavramları ifade eden sözlük birimleri denilebilir. Başka bir deyişle, anlamları dar ve sınırları olan bu sözler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının üyeleri arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlamaktadır. Terim özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulamaya ya da uzmanlık dalına özgü sözcüktür. Terimler uzmanlar arasında etkin bir bildirişim sağlanması için gerekli, temel nitelikli öğelerdir.

Genel dilde geçerli olan çok anlamlılığa karşın terim alanında tek anlamlılığa yönelik görülür. Bu olguya bağlı olarak daha hızlı bir yenileniş süreci ve yaratım etkinliği gözlemlenir.” (Vardar 1998: 200) Korkmaz'a göre *terim*; bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad: *radyo, televizyon, bilgisayar, dil bilimi, yüklem, benzeşme, özgül ağırlık, dörtgen, atardamar, yer çekimi vb.* (Korkmaz 1992: 149)

Karaağaç (2013) ise terimi (*term*) çeşitli insan yapıp etmelerinin herhangi bir alanına ait bilgilerin adları olarak tanımlamaktadır. Bir alana ait oluşlarıyla, meslek sözlerini de ifade eder. İnsanın her ilgi alanının, her mesleğin kendisine ait bilgilerinin adlarından oluşan terim sözlükleri de vardır. Terim tıpkı diğer öğretilmeler gibi insanın bilgi alanlarından birine veya birkaçına ait bilgilerden birine, sosyal bir uzlaşma ile verilmiş bir ad oluşuyla, özel adlardan ayrılır. Günlük hayattaki sözler, yerine göre çeşitli anlamlarda kullanılarak çok anlamlı olabilirken; terimler genellikle tek anlamlıdır. Yani tek anlamlı olmak terimlere özgü genel bir özelliktir. Terimlerde ne duygusal görünüş ne de anlatımlık görev bulunur. Bu söylenenlerden, terimler her zaman terimler her zaman tek anlamlıdır ve çok anlamlı terim yoktur sonucu çıkarılmamalıdır. Terimlerden bazıları çok anlamlıdır. Bir terim çok anlamlıysa, yanlış anlaşılmaya neden olabilir. Karışıklığın olmaması için her zaman terimlerin tek anlamlı olmasına dikkat edilir.

Çalışmamızda *Türkçe Sözlük*'teki anatomi terimleri, terim çalışmalarına örnek olmak üzere kökenleri, yapıları, türleri ve anlamları bakımından ele alınarak *Türkçe Sözlük*'te yer alan terimlere örneklik oluşturmaya çalışılacaktır.

Anatominin Tanımı

Canlılar, hücre adı verilen en küçük yapısal birimlerin, çok karmaşık fonksiyonları yerine getirebilecek şekilde bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır. Hücre, gözle görülemeyecek kadar küçüktür ve çevresi yarı geçirgen bir zarla kuşatılmış durumdadır. Hücreye şeklini veren sitoplazma gerekli yaşamsal öğeleri içeren, yarı sıvı bir maddedir. Aynı görevdeki hücrelerin kümelenmesi ile dokular; farklı dokuların belirli bir işlevi görmek üzere birleşmesiyle de organlar oluşur. Yapısal özellikleri farklı olan organların bir araya gelmesi sonucunda da belirli bir işlevsel bütünlük gösteren sistemler şekillenir.

Anatomi terimi, eski Yunanca **ana** (içinden) ve **tome (-Temnein)** (kesmek) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Keserek ayırma, parçalama anlamına gelmektedir. Anatomi teriminin Latincedeki karşılığı **dissection**'dur.

Günümüzde, kadavranın bölgelere ayrılması ve bu bölgelerin kesilerek incelenmesi yöntemi için genel bir ifade olarak disseksiyon terimi kullanılmaktadır. Anatomi geniş anlamda vücudun normal şeklini, yapısını; vücudu oluşturan organları ve bu organlar arasındaki yapısal, görevsel ilişkileri inceleyen bilim dalıdır. Anatomi, ancak 16. yüzyılda bağımsız bir bilim dalı konumuna gelmiştir.

Çalışmamıza örneklem oluşturması amacıyla Türkçe Sözlük'te anatomi alanındaki a harfi ile başlayan 44 terime yer verilecektir. Bu terimler Türkçe ve yabancı kökenli olarak iki gruba ayrılıp kendi içinde ayrı başlıklarda incelenecektir.

1. Türkçe Kökenli Terimler

Terim yaparken birtakım ekler ihtiyacı duyulur. Bu ekler Türkçede var olan ve işlevselliği devam eden ekler olmalıdır. Ekler uydurma olamazlar. Dildeki varlıkları ise birlikte kullanıldığı kelimelerle örneklenerek ispat edilir. Bunun yanı sıra ekler rastgele seçilemezler. Kullanılan her ekin kelimeye kattığı bir anlam ve görev vardır.

Türkçe terimler türetmek, yeni bir kavramı dile aktarmak, kullanımını yaygınlaştırmak ve bunu kabul ettirmek oldukça güç bir işdir. Terim türetmek, yapısal olarak köklere birtakım ekler katmak değildir. Bu mantıkla yapılan kelimeler yukarıda da değinildiği gibi uydurma olurlar. Terimi 'uydurma' niteliğinden kurtarmak için yapısının doğru olması gerekir. Bir terim için gerekli olanlar, uygun bir kök veya gövde ile bunlara eklenecek yapım ekidir. Bir yapım ekinin yetmediği durumlarda ikinci hatta üçüncü yapım eki üst üste gelebilir. Kelime türetmede en büyük görev ekler düşmektedir.

Çalışmamızda yer alacak terimlerin, yapısı iki grupta incelenecektir. İlk grupta ekleme yoluyla yapılan terimlerin hangi eklerle oluşturulduğu üzerinde durulacaktır. Daha sonra ikinci grupta ise birleştirme yoluyla yapılan terimlerin yapısı incelenecektir.

• *Ekleme Yoluyla Yapılanlar*

Ekleme ya da türetme de denilen bu yöntemde kelimeye ek getirilerek terim oluşturulmaktadır. Yapısal açıdan bakılacak olursa Türkçede ara ek veya son ek kullanma sonucu yeni bir terim oluşur. İşlev açısından bakılacak olursa türetme sonucu, yani sözcüğün sınıf değiştirmesi sonucu yeni bir terim ortaya çıkmaktadır. İngilizcede son ekler sözcük sınıfının değişmesine, ön ekler ise türetmeye sebep olmaktadır. Benzer durum Türkçe için de söz konusudur. Türetme, ad ve eylem köklerine, gövdelerine yapım ekleri getirerek yeni terimler üretme işidir (Özdemir 1973: 24). Türkçede var olan kimi sözcüklere ekler getirerek yeni terimler elde edilebilir (Özdemir 1973: 22). Dilimiz, yapım ekleriyle terim oluşturma yönünden, çok zengin ve doğurgan bir dildir. Yeni kavramlara bu olanaklardan yararlanılarak karşılıklar bulunabilir.

Çalışmamızda yer alan terimlerin yapımında kullanılan ekler, bu eklerin işlevleri hakkındaki bilgiler ve örnekli açıklamaları bu bölümde yer alacaktır.

açan teriminin çağrıştırdığı anlamı düşünmeden önce, Genel Dilde 'Kapıyı açmak, pencereyi açmak, hamur açmak' gibi birkaç örnek verebiliriz. Bu örneklerdeki anlamları; genişletmek, serbest bırakmak ya da belli bir alan oluşturmak olarak düşünülebilir. Terim olarak baktığımızdaki anlamı ise 'kemikler arasındaki açığı genişleten kaslardır'. Bu kasların özelliği açılırları genişletmek, bunlara belli bir gevşeklik sağlamak olduğu için Aç- fiil köküne -An sıfat-fiil eki getirilmiştir. Kasların özelliğini tek kelimeyle ifade etmek için kullanılan açan terimini oluşturan -An ekinin birtakım özellikleri vardır.

-An eki

Bu ek fiillerden isim ve sıfatlar türetir. Bakan örneğinde kalıcı isim yapma eki olmuştur. *Ağaçkakan, yaradan, çağlayan* örneklerinde de ek kalıplaşmıştır.

Cumhuriyet döneminde matematik terimi olarak ileri sürülen *bilinen, bilinmeyen, bölen, çarpan, çarpılan, kalan* gibi kelimeler günümüzde yaygınlaşmıştır. Dilde yaygınlaşan *tamlayan, tamlanan* terimlerini de bunlara ekleyebiliriz. *Düzen, benzeşen* bu ekle kurulmuş felsefe terimleridir. (Zülfikar 1991: 57)

-An eki Türkçeleştirme çalışmaları sırasında 'galiba' anlamında *anlaşılan*, 'patron' anlamında *işveren*, 'ambulans' yerine *cankurtaran, ayıran, böcekkapan* kelimelerinin türetilmesinde de kullanılmıştır.

Bu örneklerle bakarak -An ekinden kalıcı isimler yapılabileceği sonucu çıkarılabilir. 'Mütercim' yerine *çeviren*, 'müdahil' karşılığı *katılan*, 'mursil' için *gönderen*, 'mümasil' anlamında *andıran* kelimeleri de bu yolla türetilmiştir.

Bu ekle kurulmuş Anadolu ağızlarındaki örneklerden birkaçı şunlardır: *çırpan* 'Meyve ağaçlarını çırpmak için kullanılan sopa', *esirten* 'Bir fikri başkasına aşıl原因', *güden* 'Çoban', *yağdıran* 'Yağmur getiren lodos', *dalkıran* 'Şiddetli rüzgar'. Açan terimi ise Aç-fiil köküne -an sıfat fiil ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu ek fiillerden isim ve sıfatlar türetir. Kelimeye 'iş yapan nesne veya kimse' anlamları katar.

ağızlaşmak teriminin kökü olan ağız sözcüğünün Türkçe Sözlük'teki anlamları oldukça fazladır. Bunlar eşit şekilde paylaşmasa bile hem terim sözlüklerinde hem de GD'de yer almaktadır. Ağızlaşmak terimine kattığı anlam ise 'Açık taraf, çıkış yeri, birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer, uç, kenar' olarak açıklanabilir. İki damarın birbiri içine açılması olayına ağızlaşmak denmektedir.

TS'de yer alan anlamlardan biri olan 'Bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer, munsap: *Çay ağızı*, örneğinin üzerinden düşünebiliriz. Burada iki akarsuyun farklı yönlerden gelip aynı denizin içine döküldüğünü farz edelim. Aynı durum iki kan damarının farklı yerlerden gelip aynı yerde birleşmesinde de söz konusudur. İki damarın ucu, kenarı 'ağız' olarak nitelendirilmektedir. Bu oluşan durum için de ağızlaşmak terimi türetilmiştir.

+IA- eki

Ağız isim köküne +la- ekinin üstüne -ş- işteş çatı eki ve -mak isim fiil ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. +IA- eki, Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde canlı ve çok işlek olan bir addan fiil türetme ekidir. Türkiye Türkçesinde de verimli ve anlamca çok yönlü türetmeler yapmıştır. Tek veya çok heceli her türlü ad kök ve gövdeleriyle, sıfat, zarf vb. ad soylu sözlere de gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Ekin işlekliliği, türettiği fiillere birbirinden ayrı anlamlar yüklemesiyle de kendini gösterir. Bu ek bazen -IA- biçiminde dönüşlü çatı ekiyle kalıplaşmış olarak kullanılır: *dallanmak, heveslenmek, kuşkulunmak, buzlanmak, öfkelenmek vb.* Bazen de -IAş biçimindeki dönüşlü çatı ekiyle kalıplaşmış olarak kullanılır: *iyileşmek, sıklaşmak, fenalaşmak, billûrlaşmak, Türkçeleşmek, yoğunlaşmak vb.*

-ş- eki

Ağızlaşmak terimindeki -ş- dönüşlülük veya işteş eki kelimeye "dönüşme, kendi kendine oluşma" özelliği katar.+IA ekinin üstüne gelen bu ek birleşik görünümde. Terimde karşılıklı olarak yapılan bir durum söz konusudur. İki damar ağzının birbirinin içine açılması karşılıklı yapılan bir iştir. Bundan dolayı +IA ekinin üstüne ikinci yapım eki olan -ş- eki gelmiştir. Burada terimlerin, birden fazla yapım ekiyle yapılmasına örnek teşkil eden bir durum söz konusudur.

-ş- çatı eki terim yapmaya dolaylı olarak katılır. Türetilecek bir terimde işteş kavramı gerekli olduğunda fiile önce -ş- işteş çatı eki daha sonra çeşitli isim yapma ekleri getirilir: *benzeşme, çatışma, çelişki, çağrışım, dönüşümlü, erişkin, sıvışık, bulaşık, titreşim, buruşuk, karışık vb.*

+mAk eki

Ağızlaşmak teriminin incelemesindeki son aşamada yer alan bu ek fiillerden mastar adı verilen isimler yapar. Fiillerin adları olan -mak (-mek) eki ancak bir hareketi veya bir oluşu adlandırmada terim olarak kullanılabilir: *soğurmak, indirgemek, dalmak, alçalmak (astr.), yönelmek (mat.) vb.*

Halk ağzında kullanılan ve isim durumunda bulunan örneklerinden birkaçı şunlardır: *kuyamak* (Un çorbası), *koymak* (Yumurta, un ve peynirle yapılan bir omlet), *kakmak* (Gaga), *kasmak* (Ev çalısı) vb. (Zülfikar 1991: 122)

ağsı teriminin kökü olan ağ sözcüğünün TS'deki anlamı 'İplik, sicim, tel vb. ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü' demektir. Ağsı terimini '*ağ gibi, ağa benzeyen*' olarak düşünebiliriz.+sI ekinin sözcüğe kattığı anlam açısından yapısal olarak bir benzetmeden söz edebiliriz.

+sI eki

Türkçede kelime yapımında kullanılan pek işlek olmayan ektir. Sonuna geldiği kelimeye "benzerlik gibilik" anlamı katan sıfatlar türetir. Kelimeye 'ilgili olma, özelliklerini taşıma, benzerlik, yakınlık' kavramı katar: *buğdaysı, topraksı, çocuksu, kadınsı, erkeksi, turnaksı, terliksi, taraksı, ağaçsı, dikensi, leyleksi, ipsi, yılsı, ayrıksı, şekersı vb.* Bu ek görev bakımından +msI ekine benzer. Cumhuriyetten sonra türetilen kelime ve terimlerde +sI ekinden çok +msI eki seçilmiştir. +sI eki bazı Fransızca kelimelerdeki –ide ekine karşılık olmuştur: '*thyroide*' *kalkansı*, '*anguides*' *kör yılsıgiller*, '*anthropodies*' *insansılar vb.*

Arapça -î nispet eki de yer yer bu ekle karşılaşmıştır: '*haşebî*' *ağaçsı (çoğ.)*, '*mütesaviyülehdat*' *terliksi vb.* Bazen bu ek takım bildirmek için -sılar biçiminde çoğul ekiyle birlikte kullanılmıştır: *buğdaysılar*. Ekin halk ağzındaki örneklerinden birkaçı şöyledir: *zayıfsı, ayrıksı, bayatsı, camsı, günsü, çiğsi*. (Züllfikar, 1991: 140)

akciğer göbeği teriminde kullanılan +i üçüncü tekil kişi iyelik eki var olan göbeğin nereye/kime ait olduğunu bildirmektedir. İyelik ekleri bir terimin yapılışında, anlam eksikliğini gideren ve sıkça başvurulan bir ektir.

-ı (-i, -u, -ü) eki

Adlardaki işletme eklerinden biri iyelik ekleridir. Bu ekler, adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir. Dolayısıyla getirildikleri adların dışında fakat o adlara ait olan, o adların malı sayılan nesnelere şahıs olarak gösteren eklerdir. İyelik ekleri, adları adlara bağlayan eklerdir. Görevleri, eklendikleri adları kendilerine tabi olan adlara bağlamak olduğu için, iyelik eki almış adlar ile o iyelik ekinin işaret ettiği şahıs zamirleri veya adlar, cümle yapısı bakımından iyelik grubu biçiminde bir ad tamlaması oluşturur. İyelik ekleri vurgulu eklerdendir. Bu ekler kendilerinden sonra başka bir ek almadıkları ve ad sonunda buldukları zaman, vurgu hep iyelik ekini taşıyan hece üzerindedir. (Korkmaz 2009: 263)

İsmlere gelen ve üçüncü tekil kişi iyelik eki adını alan bir çekim ekidir. Yapım eki olarak kullanılmaz. -ı iyelik eki tamlama biçiminde olan terimlerin yapılmasında kullanılır: *gaz*

basıncı, gök cismi, ısı kaynağı, kara iklimi vb.

Türkçeleştirme sırasında birçok bilim adı da birer tamlama biçiminde karşılanmıştır. Batı kökenli bilim adlarında *loji* parçası *bilim* diye çevrilince sonuç olarak bu adlandırmalar birer tamlama biçiminde yapılmıştır. Bilim adları dilin kurallarına uygun olarak *gök bilimi* (Fr. Astronomie), *kemik bilimi* (Fr. Ostéologie), *bitki bilimi* (Fr. Botanique) diye karşılanmıştır. (Zülfikar 1991: 92)

Çalışmamızdaki diğer terimlerde bulunan iyelik ekleri ve bunlara ait kısa açıklamalar burada ele alınacaktır.

akciğer kesecikleri terimi üçüncü çoğul şahıs iyelik eki +leri ile oluşturulmuştur. Kesecik yapılarından birçok olduğu için bu iyelik eki kullanılmıştır. Sadece bu terimde üçüncü çoğul şahıs iyelik eki yer almaktadır. Akciğere ait olan kesecikler, iyelik ekinin verdiği anlamla tamamlanmıştır. Kese sözcüğü anatomi terimlerinin yapımında kullanılmıştır. Örnek vermek gerekirse '*İdrar kesesi, safra (öd) kesesi, göz kesesi, iştme kesesi, hava kesesi*' terimlerinde bu sözcüklerden yararlanılmıştır. Hayvan bilimi için '*Yüzme kesesi*', bitki bilimi için de '*Spor kesesi, su kesesi*' türetilmiştir. Bu terimlerden de görüldüğü üzere +cik eki sadece akciğer kesecikleri teriminin yapımında kullanılmıştır. Yapılan tüm terimlerde ise üçüncü tekil kişi eki kullanılmıştır.

akciğer lopçuğu teriminde -u üçüncü tekil kişi iyelik eki kullanılmıştır. Lopçuğun nereye ait olduğu bu ekle bildirilmiştir.

akciğer peteği teriminde kullanılan +i üçüncü tekil kişi iyelik eki peteğin nereye/kime ait olduğunu bildirmektedir.

akciğer zarı teriminde kullanılan +i üçüncü tekil kişi iyelik eki, zarın akciğere ait olduğunu bildirmektedir.

aşık kemiği teriminde de +i üçüncü tekil kişi iyelik eki kullanılmıştır.

aşil kirişi terimi TS'de **Aşil tendonu** terimine yönlendirilmiştir. Kiriş sözcüğündeki +i üçüncü tekil kişi iyelik eki doğrudan kirişin kime ait olduğunu bildirmektedir. Adı Yunan mitolojisinde geçen Aşil'e ait olan bu kiriş/tendon, terimin anlam eksikliğini gidermiştir.

atlas kemiği boyun omurlarında yer alan bir kemiktir ve Aşil tendonu teriminde olduğu gibi özel bir adla oluşturulmuştur.+i üçüncü tekil kişi iyelik eki doğrudan kemiğin kime ait olduğunu belirtmektedir. Yunan mitolojisinde adı geçen Atlas'a ait olduğu belirtilerek anlam tamamlanmıştır.

atmık kanalı teriminde olduğu gibi kanal sözcüğü kullanılarak yapılan terimler; anatomi için '*Öd kanalı, yarım daire kanalları*', bitki bilimi içinse '*Reçine kanalı*'dir. Atmık sözcüğü ile işaret edilen sözcük meni, spermdir. Bunlara ait olan kanal ise +ı üçüncü tekil kişi eki ile belirtilmiştir.

ayak bileği ayağa ait olan bilek anlamındadır. Bu sebeple terimde herhangi bir anlam eksikliği oluşturmamak için +i üçüncü tekil kişi iyelik ekinden yararlanılmıştır. Bileğin nereye ait olduğu bu ekle zihnimizde canlanmaktadır.

Çalışmamızda yer alan on terim iyelik ekleriyle oluşturulmuştur. Akciğer kesecikleri teriminde kullanılan üçüncü çoğul şahıs iyelik eki dışındakilerin hepsi üçüncü tekil kişi iyelik ekleridir.

akciğer kesecikleri terimi için bakacağımız bir diğer ek ise eklendiği sözcüğe küçültme anlamı katan +Cik ekidir.

+Cik (+CUk) eki

Küçültme eklerinin en güçlüsüdür. Eklendiği sıfatlara "küçültme, azlık ve pekiştirme" işlevleri katar. (Korkmaz, 2009: 379) Adlara ve sıfatlara küçültme, pekiştirme, sevgi ve acıma ifadesi katan bir ektir. Ayrıca adlar da türetmektedir. Adlardan küçültme işlevi ile daha çok sıfat niteliğinde olan küçültme adları türetir: *elmacık (kemiği), köprücük (kemiği)* gibi. Eklendiği kelimeye küçüklük anlamı katan adlar türetir. Bunların bir kısmı terim niteliğindedir. İçlerinde hastalık adı olanlar da vardır: *Arpacık, bademcik, beyincik, bürümcük, dağarcık, derecik, dipçik, dilcik, fidancık, gelincik, kabarcık, hıyarcık, kapakçık, karıncık, kılçık, kızamıkçık, kızılçık, kurbağacık, maymuncuk, pamukçuk, tanecik, tatarcık, tepecik, tomurcuk, yilancık, boynuzcuk, Mehmetçik vb.* Ancak, +Cik /+CUk ekinin böyle bir türetme ekine dönüşmesi, bir kalıplaşma aşamasından geçmesiyle mümkün olmuştur.

Var olan bir nesnenin daha küçük bir benzerini veya onu andıranı adlandırmada -cık ekinden yararlanır: *kulakçık, karıncık* bu yolla türetilmiştir: *cisimcik (biy.), adacık (coğ.) vb.* Bu ek kelimeye 'normalinden daha küçük olma, küçültme' anlamı katar ve tıp, zooloji, botanik terimleri yapmak amacıyla kullanılır: *ağaççık, başakçık, başçık, sapçık, çekirdekçik, bademcik, beyincik, bronşçuk, dilcik, kapakçık, karıncık, kılçık, kulakçık, elmacık, köprücük* örneklerinden de görüldüğü üzere tıp ve anatomi terimlerinin yapımında sıkça bu eke başvurulmuştur.

Ekin Anadolu ağızlarında canlı örnekleri vardır: *kızılçık, babacık, abacık, abbacık, alancık, aracık, daracık, ayakçık.*

akciğer lopçuğu birçok keseciğin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu terimde de +CUk eki kullanılarak lopun daha küçük olduğu nitelendirilmiştir.

atardamar terimi at- fiiline –ar sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu ekin işlevlerinden söz etmek gerekirse;

-r (-Ir, -Ur, -Ar) eki

-r eki fiillerden isim ve sıfat türetir. Daha çok fiillere gelen ve kelimeyi sıfat yapan bir ektir. Bu ekle kurulmuş birleşik sıfat yapısında kelimeler de vardır: *bilir kişi, atar damar, toplardamar* örneklerinde -r ekinin almış fiil başta; *bilgisayar, konuksever, değerbilir, ısıölçer, uçaksavar* örneklerinde ise sondadır. -r eki kelimeye '*her zaman bulunan özellik, nitelik*' anlamları katar. Burada at- fiilinin üstüne gelerek süreklilik, devamlılık anlamı katmıştır. Cumhuriyet döneminde -r ekinden yararlanılarak yeni kelimeler türetilmiştir: *çıkar* (menfaat), *gelir* (varidat), *okur* (kari), *benzer* (müşabih), *yarar* (fayda), *yazar* (muharrir), *gider* (masraf), *taşınır* (menkul), *tutar* (miktar), *düşünür* (mütefekkir), *eş değer* (muadil), *döker* (damper). (Zülfikar 1991: 135)

ana toplardamar oksijeni kalbe taşımakla görevli olan toplardamarlardır. Bu terimde de gördüğümüz gibi –r eki topla- fiiline eklenmiştir. Toplardamar 'Kirli kanın vücudun her yanından kalbe gitmesini sağlayan damar'dır. Kirli kanda az miktarda oksijen bulunmaktadır. Bu kanın temizlenmesi ve tekrar döngüye katılması gerekmektedir. Toplardamar ise vücutta bu işlemi yapmakla görevlidir. Topla- fiilinin TS'de çokça anlamı bulunmaktadır. Burada söz konusu olan anlamı ise 'Bir araya getirmek'tir.

aşık kemiği Eski Türkçe *aşuk* "topuğun iki yanındaki çıkıntılı kemik" sözcüğünden evrilmiştir. Eski Türkçe sözcük *aş-* "geçmek" fiiline +Uk ekinin gelmesiyle türetilmiştir. +Uk eki günümüz Türkçesinde +Ik ekine dönüşerek *aşık* olmuştur.

-k (-ık, -ik, -uk, -ük) eki

Fiilden isim ve sıfat yapan bir ektir. İşlek eklerimizden biridir: yanık, kırık, göçük, yitik, uğrak, boğuk vb. Örneklerde olduğu gibi fiilden isimler ve sıfatlar yapar. Sil-, voz-, dök-, çek-, ez-, kes-, sök-, yen- gibi geçişli fiillere getirildiğinde kökteki geçişlilik, yerini geçişsizlik anlamına bırakır. Silik, bozuk, dökük, çekik, ezik, kesik, sökük, yenik örneklerinde artık 'silinmiş, bozulmuş, dökülmüş, çekilmiş, ezilmiş, kesilmiş, sökülmüş, yenilmiş' anlamları ortaya çıkar. Cumhuriyet döneminde bu ekle türetilmiş sözler şunlardır: 'münaseber' ilişik, 'maznun' sanık, 'mukattar' damıtık, 'müteveccih' dönük, 'mütezat' çelişik (biy.), 'mütekati' çakışık (mat.), 'mağlup' yenik (sp.), denek (zool.), 'mütecanis' bağdaşık vb. (Zülfikar 1991: 98)

atmik kanalı terimi at- fiiline -mık ekinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Arapça 'meni' sözcüğünün yerine Türkçe atmik sözcüğü türetilmiştir.

-mIk /-mUk eki

Tek veya iki heceli geçişli fiillerden ad türeten ve işlek olmayan bir ektir. Bıraktığı örnekler işlev bakımından daha çok fiilin gösterdiği işin sonucu olan "artıklık, küçüklük" ve "parça" anlamlı adlar türetmiştir: *atmik* "hık. meni", *boğmuk* "gerdanlık", *cırmık* "tırnak izi", *çelmik* "iri saman", *çiğnemik* "anne veya çocuk bakıcılarının kendi ağızlarında çiğnedikten sonra çocuklara verdikleri yiyecek", *dolamuk* "bir tür ağ, bir tür avcı tuzağı", *ekşimik* "yağı alınmış süttten yapılan peynir, kesmik, çökelek", *ilmik* "çözülmesi kolay düğüm", *irmik*, *kesmik* "kesilmiş sütün koyu kısmı; iri saman; sertleşmiş toprak parçası", *kısmık* "cimri, pinti", *kıymık* "çok küçük, ince ve ucu sivri tahta parçası", *soymuk* "çam ağacının yenen iç kabuğu", *tırmık*, *yalamuk* "çam ağacının reçineli kabuğu", *sormuk* (çocuk emziği), *acımık* (bitki blm. Mavi kantaron), *yasmık* (mercimek), *kazımık* (muhallebi ve yemek pişerken tencerenin dibinde yanan yapışkan bölüm), *düğmük* (düğüm) *yutmuk vb.*

Örneklerde görüldüğü gibi ekin yer aldığı kelimeler azlık, küçüklük, bir parça anlamları taşır. Aynı anlamda '*sperma*' karşılığı '*atmik*' halk ağzından alınmıştır. Genellikle bitki bilimi ile ilgili terimlerde yer alan bu ek, tıp dalıyla ilgili sözlerde de görülmektedir: *kızamık*, *karamuk* (vücutta siyah kabarcıklar çıkaran bir hastalık).

● **Birleştirme Yoluyla Yapılanlar**

Kelime birleştirme yoluyla terim türetme 1940'lı yıllardan beri yoğun olarak kullanılan bir yöntemdir. İki kelimenin bir arada bir kavramı karşılması, o kavramın tek kelimeyle ifade edilemediği durumlarda başvurulan bir yoldur. Kelimeleri birleştirme düşüncesi Cumhuriyetten önce de olmakla beraber örnekleri 1940'lı yıllardan sonra artmaya başlamış 1970'li yıllardan sonra da hız kazanmıştır. Birleştirme ya da Birleşik Terim Oluşturma yöntemiyle sözcükler birleştirilerek yeni sözcükler oluşturulur. Birleştirmede, terimler birden çok sözcüğün birleştirilmesiyle elde edilir (Özdemir 1973: 22). Kelimeleri birleştirmeye götüren etkenlerin başında doğu ve batı dillerinden alınan ve iki kelimededen oluşan çoğu birleşik yazılan biçimler yer alır: *kiloamper*, *fizikokimya*, *elektromanyetik*, *fotoroman vb.* Kelime birleştirirken biri Türkçe ötekisi doğu veya batı dillerinden alınmış biçimler de bulunmaktadır.

Birleşik kelimeyi oluşturan sözlerden birinin doğu ötekinin batı kaynaklı köklere dayandığı biçimler de vardır: *fotoğrafhane*, *gramkuvvet vb.*

Zülfikar'a göre, iki sözcüğün bir arada bir kavramı karşılaması, o kavramın tek sözcükle ifade edilemediği durumlarda başvurulan bir yoldur. Tek kelimeyle bir kavramın karşılanmasının mümkün olmadığı durumlarda kelime gruplarına başvurulmuştur. Bu gruplar belirtisiz isim tamlamaları ve sıfat tamlamalarıdır. İkinci kelimenin iyelik eki almasıyla oluşturulan pek çok kelime ve terim, yabancı kökenli kelimeleri karşılamışlardır: *halk bilimi* (folklor), *çevre bilimi* (ekoloji), *atış yeri* (poligon), *söz dizimi* (sentaks) vb.

Sıfat tamlaması biçimindeki birleşik kelimelerden bazıları şunlardır: *açık oturum* (panel), *toplardamar* (verit), *atardamar* (şiryan, arter), *hazır giyim* (konfeksiyon), *döner geçit* (turnike) vb.

Çalışmamızda yer alan terimlerin çoğunluğu birleşik sözcüklerden oluşmaktadır. Birleşik sözcüklerin yapımında kullanılan eklere yukarıda değinilmiştir. Var olan terimler burada isim ve sıfat tamlaması olarak iki ayrı başlık altında daha çok anlamsal boyutta incelenecektir.

Türetilen bir kelime veya terimin yalnızca ses ve biçim açısından kurallı ve mantıklı olması yetmez. Bir sözün tutunup benimsenmesinde anlam, bu iki husus kadar önemlidir. Bir kelime, bir söz hatta bir hareket veya olgudan doğan şeye anlam denir. Anlam bir kelimenin aynı dili konuşanlara çağrıştırdığı, hatırlattığı kavram veya düşüncedir. Söze can veren anlamdır. Yalnızca kelimenin bir biçim olarak varlığı yetmez. Bunun bir şeyler çağrıştıracak bir anlamı da olmalıdır. Kökü tanınmayan eki canlı olmayan, hangi görevde kullanıldığı belli olmayan bir biçimden anlam çıkarmak mümkün olmaz. Duyulan veya okunan bir kelimeyle zihinde birtakım anlamların belirmesi ve böyle bir sözün hangi kavrama karşılık olduğunun anlaşılması gerekir.

• Yapısı Bakımından İsim Tamlaması Olan Terimler

akciğer göbeği terimine anlam olarak baktığımızda burada dikkati çeken sözcük göbektir. Göbeğin TS'de birçok anlamı bulunmaktadır. Bu anlamların çoğunluğu 'orta kısım, bir nesnenin ortası' şeklindedir. Burada terimin anlamı dikkate alındığında 'bronş, sinir ve damarların girip çıktığı yer' tanımlamasını ele almak gerekir. Bu kısım günlük hayatta birçok insanın kullandığı 'uğrak ve işlek bir cadde'ye benzetilebilir. Merkezde yer alan bir caddeden her gün yüzlerce insan geçebilir.

Akciğer göbeğinin çağrıştırdığı anlam ve akciğerde bulunduğu yer dolayısıyla terimin yapısal niteliği onun bir özelliğini yansıtmaktadır. Bu özellik ise akciğer göbeğinin, merkezde, orta bölümde yer alıp bronş, sinir ve damarların bulunduğu yer olmasıdır. TS'de göbek sözcüğünün kullanıldığı birkaç terim örneği vardır: bitki bilimi için '*Göbek otu*, *koyungöbeği*, *kuzugöbeği*, *iç göbek*', tıp için '*Göbek bağı*' yer almaktadır.

akciğer kesecikleri akciğerde gaz alışverişinin gerçekleştiği noktadır. Bu kesecikler hava ile kan

arasındaki oksijen alışverişini sağlar. Ortalama bir milimetre çapında olan bu keseciklerin açıldıktan sonra yan yana dizilmesiyle neredeyse bir tenis kortu büyüklüğüne erişebilecekleri söylenmektedir. TS'de 'kese' sözcüğünün anatomi terimi anlamı 'Organizmanın bazı boşlukları'dır. Kesecikler, akciğeri oluşturan en küçük yapılardır. +*cik* küçültme ekine bakıldığı zaman sözcüğe kattığı anlamı karşılamıştır. Terimin yapılışında sona eklenen üçüncü çoğul kişi iyelik eki +*leri*, keseciklerin akciğere ait olduğunu bildirmektedir.

akciğer lopçuğu teriminde sonda bulunan -u iyelik eki iki ismi birbirine bağlamıştır. İsim tamlaması oluşturan -u eki terime, lopçuğun akciğerde bulunduğu anlamını katmıştır. İki ismin arasında oluşabilecek herhangi bir anlam eksikliğini gidermek için terim türetilirken bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Kendinden önce gelen kelimeye aitlik anlamı katmıştır. Akciğerin en küçük yapıları olan keseciklerin birleşmesiyle lopçuklar oluşmaktadır. Sağ akciğerde üç, sol akciğerde iki adet lop bulunmaktadır. Kalbin sol akciğere yaptığı basınçtan dolayı sol akciğer daha küçüktür. Keseciklerin birleşmesiyle lopçuklar oluşurken, lopçukların birleşmesiyle de akciğerler oluşmaktadır. Lopun TS'de yer alan anlamı ise 'Bir organın yuvarlak ve birbirinden ayrılmış parçalarından her biri'dir. Ayrıca lop sözcüğüne tekrar bakmak gerekirse bu sözcük bir sıfattır. Anlamı ise 'Yumuşak, yuvarlak ve irice'dir. 'Lop et' örneği bu nitelemeyi karşılamaktadır.

Akciğer, süngerimsi olarak nitelendirebileceğimiz yumuşak bir dokudadır. Terimin karşıladığı anlama yapısal olarak uymaktadır. TS'de lopçuk sözcüğüyle birleşik türetilen tek terim akciğer lopçuğu olarak yer almaktadır.

akciğer peteği terimindeki +i üçüncü tekil kişi iyelik ekini alan 'petek' sözcüğü üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Peteğin TS'deki anlamı 'Arıların yumurtalarını bırakmak ve bal depo etmek için yaptığı, düzgün altıgen ağızlı bal mumu yuvacıklar topluluğu'dur. Peteğin tanımında dikkati çeken nokta şeklinin nasıl olduğudur. Petek 'düzgün altıgen' şeklindedir. Akciğer peteğinin şekli dolayısıyla bir petek görüntüsüne benzemektedir ve terim yapılırken bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Tanımda yer alan diğer bir özellik ise 'yuvacıklar topluluğu'ndan oluşmasıdır. Akciğer peteği 'hava borucuklarının sonunu oluşturan kesecik'tir. Burada dikkati çeken nokta ise yuvacıklar topluluğu ve hava borucuklarının şekil itibarıyla birbirine benzemeleridir. Hava borucukları çapları küçük deliklerdir ve bunların hepsi bir araya gelince görüntü olarak bir arının yaptığı bal peteğini andırmaktadır. Buradaki sözcüğün anlamı bahsettiği terimi karşılamaktadır. Zihinde canlanan petek görüntüsü, akciğer peteğinkiyle uyuşmaktadır. Anlamsal yönden buradaki kavramlar birbirlerini tamamlamaktadırlar. TS'de petek sözcüğüyle birleşik türetilen birkaç terim vardır; biyoloji için '*Petek göz*', hayvan bilimi için '*Petek güvesi*' yer almaktadır.

akciğer zarı göğüs boşluğunun içini ve akciğerlerin dışını kaplayan ince zardır. Zar sözcüğünün TS'de anatomi başlığı altındaki tanımı 'İnce ve yumuşak yaprak biçimindeki organlar veya organ bölümleri, çeper'dir.

Zar sözcüğünün GD'deki diğer anlamı ise 'Tavla ve başka oyunlarda kullanılan kemik, fil dişi, plastik vb. maddelerden küp olarak yapılan ve altı yüzünde, birden altıya kadar benekler bulunan oyun aracı'dır.

TS'de zar sözcüğüyle birleşik türetilen terimlere; anatomi için '*Kulak zarı, ince zar, karın zarı, örümceksi zar, beyin zarı, kemik zarı, sert zar*', bitki bilimi için '*Dış zar, iç zar, birinci zar, ikinci zar, tohum zarı*', biyoloji için '*Göze zarı, sümüksü zar*', hayvan bilimi için '*Zar kanatlılar*' tıp içinse '*Göz zarı yangısı*' örnekleri verilebilir. Zar ile türetilen terimlere en fazla örnek ise anatomi alanındadır. Bu terimlerde karşılanan anlam ise ortaktır.

aşık kemiği insanların ayağındaki çıkıntılı kemiktir. Aşık sözcüğü Eski Türkçede ayak bileği, ayak bileği kemiği ve o kemikten yapıma oyun zarı anlamlarına gelen "aşuk" sözcüğünden gelmektedir. Eski Türkçe *aşuk* "topuğun iki yanındaki çıkıntılı kemik" sözcüğünden evrilmiştir. Eski Türkçe *aş-* "geçmek" fiilinden Eski Türkçe +Uk ekiyle türetilmiştir.

TS'de kemik sözcüğüyle birleşik kullanılan terimlerin sayısı oldukça fazladır. Anatomi için '*Baldır kemiği, bel kemiği, çekiç kemiği, dirsek kemiği, elmacık kemiği, diz kapağı kemiği, göğüs kemiği, gözyaşı kemiği, incik kemiği, kalbur kemiği, kalça kemiği, kamış kemiği, karaca kemiği, kaval kemiği, kemik doku, kemik zarı, kol kemiği, köprücük kemiği, kuyruk sokumu kemiği, kürek kemiği, lades kemiği, mercimek kemiği, örs kemiği, pazı kemiği, saban kemiği, sağrı kemiği, topuk kemiği, tırnak kemiği, tırnaksı kemik, uyluk kemiği, üzengi kemiği*' tıp için '*Tarak kemiği*', biyoloji için '*Kuyruk kemiği*' örnekleri yer almaktadır. Kemik sözcüğü içeren terimler birkaçı dışında iyelik ekleri ile oluşturulmuşlardır.

aşil kirişi terimi TS'de **Aşil tendonu** adlı terime yönlendirilmektedir. Bu örneklerde görüldüğü üzere bazı terimler kişi adlarına dayanır. Bunların Türkçeleştirilmesi söz konusu değildir. Ayağın aşağı yukarı hareketini sağlayan uzun kirişe 'Aşil kirişi, Aşil tendonu' adı verilmiştir. Terimin ilk sözcüğü olan Aşil özel bir isimdir ve kökeni mitolojiye kadar dayanır. Terimin yapılışında anlamsal bir bağ kuracak olursak bu hikayeden kısaca söz etmek gerekmektedir:

"Akhilleus, yarı Tanrı bir baba olan Peleus ile su Tanrıçası olan Thetis'in oğlu olan çeyrek Tanrıdır. Dünyanın en büyük savaşçısı kabul edilir. Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından biridir. Truva Savaşı'nın Grek kahramanlarının başında gelmekte ve Homeros'un İlyada adlı mitolojik eserinde Greklerin en büyük savaşçısı olarak baş karakterdir. Annesi Thetis, oğlunu ölümsüzlük nehri Styx'de yıkarken elini suya değdirmemesi öğütlediği için onu sol topuğundan tutup suya batırmıştır. Yalnızca oradan vurulursa öleceğine inanılır. Efsaneye göre öleceğini bildiği halde Helen'i geri almak için yapılan ve en büyük savaş kabul edilen Truva Savaşı'na adının sonsuza kadar anılması için katılmış ve Truvalı prens Paris tarafından sol topuğundan okla vurularak ölmüştür. Bu yüzden ayak topuğunda yer alan tendona "*Aşil tendonu*" adı verilir."

Terimin adlandırılmasında Aşil adının kullanılmasının ve mitolojik bir hikayesinin olmasının nedeni anlamsal boyutla ilgilidir. Aşil'in hikayesini bilen herkes aşil tendonu teriminin çağrıştırdığı anlamı bilebilir. Aşil tendonunun vücudumuz için önemi büyüktür. Bu tendon insan vücudundaki en kalın ve en güçlü tendondur. Aşil tendonu yaralanmalarıyla ilgili ilk tanımlamalar Hipokrat tarafından yapılmıştır; Hipokrat "Bu tendon, eğer ezilir veya yırtılırsa,

akut ateş yapar, zihni bulandırır, ve zamanla ölümü getirir" şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Buradan da anlaşılacağı üzere ne kadar hassas bir yer olduğu ve sonucunun ölüme kadar gitmesi terim yapımı için Aşil adından yararlanılmasının doğru bir tercih olduğunu göstermektedir.

atlas kemiği boyun omurlarında yer alan bir kemiktir ve Aşil tendonu teriminde olduğu gibi özel bir adla oluşturulmuştur. Kafatasını taşımasından dolayı ismini Yunan mitolojisindeki Atlas'tan almıştır. Burada terim ve çağrıştırdığı anlam arasındaki ilişkiyi kurmak için Atlas'tan kısaca söz etmek gerekmektedir:

"Atlas, Yunan mitolojisinde Lapetos ile Klymene'nin on üç çocuğundan en güçlü olanıdır. Olympos'a saldırdığı için Zeus tarafından gök kubbeyi omuzlarında taşımakla cezalandırılmıştır. Bu mitolojik dayanakla, tıpta kafatasını taşıyan ilk omura da Atlas adı verilmiştir."

Atlas kemiğinin önemine değinmek gerekirse; boyun omurlarının birincisidir. Baş, üzerinde taşıyan kemiktir ve bu kemiğin iki yan çıkıntısı vardır. Bu çıkıntılar, üstten art kafa kemiği, alttan da ikinci boyun omuru ile eklemleşmiştir. Yan çıkıntılarının her birinde birer delik vardır ve bu geçitlerden omurga atardamarları geçer. Yan çıkıntılar iki kemerle birbirine bitişmiştir. Ön kemer ikinci boyun omurunun çıkıntısı ile eklemleşmiştir. Başın yana dönmesini bu eklem sağlar. Yaradılışındaki özelliklerinden dolayı vücudun en önemli iş yapan kemiklerinden biridir. Terim oluşturulurken Atlas adının seçilmesi ve mitolojiye kadar dayanan bir hikayesinin olması anlamsal bir kavrama düzeyi oluşturmuştur. Bu kemiği birinci boyun omuru olarak adlandırmak, terimi basitleştirebilir ve anlamsal düzeyini oluşturmayabilirdi. Atlas kemiği teriminin tercih edilmesi vücut için ne kadar önemli bir kemik olduğunu öne çıkarmaktadır.

atmık kanalı terimi için kullanılan kanal sözcüğü anatomide 'İçinden damar, sinir veya bir sıvı geçen yol'dur. At- fiilinin TS'deki tanımları oldukça fazladır. Bu terim için kullanılan anlamı ise 'Bir yerden başka bir yere taşımak, dışarıya çıkarmak, ilgisini kesip uzaklaştırmak'tır. +mık eki ise fiilden isim yapmıştır. Atmık sözcüğü 'meni' demektir ve Arapça kökenlidir. Arapça kökenli bir sözcük yerine Türkçe olan atmık sözcüğü türetilmiştir. Kanal sözcüğü ise dilimize Fransızca'dan geçmiştir. Dilimizde benimsenmiştir ve dolayısıyla yerleşmiş bir sözcüktür.

ayak bileği teriminde bilek sözcüğünün anlamı 'Elle kolun, ayakla bacağın birleştiği bölüm'dür. Diğer anlamı ise 'Güç, kuvvet' demektir. TS'de bilek sözcüğü 'el bileği'ni nitelemektedir. El bileği için ayrı bir başlık yoktur. Ancak ayak bileği için ayrı açılmış bir başlık ve tanımı yer almaktadır. TS'de ayak sözcüğü kullanılarak türetilen terimlere; bitki bilimi için '*Danaayağı, kediayağı, kurtayağı, turnaayağı, kaz ayağı*', coğrafya için '*Göl ayağı*', ekonomi için '*Ayakbastı*', gök bilimi için '*Ayakucu*', hayvan bilimi için '*Yalancı ayak, kırkayak*', mimarlık için '*Yarım ayak*', müzik için '*Ayak perde*', spor için '*Ayak tenisi, ayak ucu, ayak topu*', tarih için '*Ayak divanı*', tıp için '*Ayak teri, ayak tedavisi*' örnekleri verilebilir. Özellikle tıp ve spor için oluşturulan terimlerdeki ayak sözcükleri temel anlamlarıyla kullanılmıştır. Diğer terimlerde kullanılan anlamları ise yan anlamlarıdır.

• Yapısı Bakımından Sıfat Tamlaması Olan Terimler

ağ tabaka terimi Türkçe bir sözcük olan ağ ile dilimize Arapçadan geçen tabaka sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuştur. Ağ sözcüğü tabakanın yapısını nitelediği için bu yapı sıfat tamlamasıdır. TS'de ağ sözcüğü kullanılarak türetilen birçok terim yer almaktadır; bilişim için '*Bilgisayar ağı, dış ağ, genel ağ*', bitki bilimi için '*Ağbenek, ağ mantarlar*', hayvan bilimi için '*Ağ kurdu*', denizcilik için '*Borda ağı, çektirme ağı, dalyan ağı, karides ağı, marya ağı, serpm ağı, sürtme ağı*'dir. Türetilen terimlerin çoğunluğu denizcilik alanındadır. Bu alan için türetilen terimlerdeki ağ sözcüğü akla ilk gelen anlamıyla kullanılmıştır. Yani balık tutmaya yarayan nesne, somut anlamıyla kullanılmıştır. Tabaka sözcüğü kullanılarak oluşturulan terimlere örnek vermek gerekirse; anatomi için '*Damar tabaka, saydam tabaka, sert tabaka*', bitki bilimi için '*Mantar tabakası*', toplum bilimi için '*Üst tabaka, sosyal tabaka*'dir.

akciğer terimi ak sıfatına ciğer isminin gelmesiyle oluşmuştur. Ak sıfatı ciğerin rengini betimlemektedir. Sıfat tamlaması olan bu terimde kullanılan ak sözcüğünden çok sayıda terim türetilmiştir; bitki bilimi için '*akağaç, akasma, akbuğday, akdarı, akburçak, akçöpleme, akdiken, akdut, akkavak, akkuyruk, akmantar, akpelin, akpas, aksedir, aksoğan, aksöğüt, akzambak*', hayvan bilimi için '*akbaba, akbalık, akbalıkçıl, akbaş, akdoğan, akkefal, akkaraman, akkarınca, akkelebek, akkuş, aklevrek, aksungur, aktavşan*', tarih için '*ak ağa*', mineraloji için '*aktaş*', tıp için '*Akhardal, aktutma*'dir. Ak sözcüğüyle kurulmuş diğer terimler ise çalışmamızda yer alan '**Ak kan, ak madde** ve **akyuvar**'dir.

ak kan terimi TS'de lenf anlamını karşılamaktadır. Fransızca 'lymphe' (lenf) sözcüğünü karşılaması için ak kan terimi türetilmiştir. Lenf 'Saydam, sarı renkte bir sıvı' olduğu için ak sözcüğü tercih edilmiştir. TS'de ak kan teriminin kullanıldığı tek terim ise tıp alanındaki '*Ak kan bezi yangısı*'dir.

ak madde beynin iç, omuriliğin dış tabakasıdır. Renginden dolayı ak sözcüğü tercih edilmiştir. Ak madde sözcüğü bilmeyen biri için bir anlam ifade etmeyebilir. Vücutta gözle göremeyeceğimiz bir yerde olduğu için zihinde canlanan görüntüsü bir belirsizlik yaratabilir. Ak maddenin karşıtı olarak bir de boz madde vardır. Bu ise beyinde dış, omurilikte iç tabakadır. Açık bir rengi olmadığından dolayı boz sıfatıyla nitelendirilmiştir. Boz madde, ak maddenin iç kısmındadır. TS'de madde sözcüğü kullanılarak türetilen terimlere örnek vermek gerekirse; anatomi için '*Boz madde*', bitki bilimi için '*Boyar madde*', fizik için '*Kozmik madde*', hukuk için '*Geçici madde, kanun maddesi*', kimya için '*Dolgu maddesi, etken madde, etkili madde, boyar madde, uyuşturucu madde, yardımcı madde*' yer almaktadır. En çok türetilen terim ise kimya alanında olmuştur. Boyar madde terimi ise hem bitki bilimi hem de kimya alanı için ortak kullanılmaktadır.

akyuvar kan, lenf gibi vücut sıvılarında bulunan hücredir. Yuvar sözcüğünün etimolojisine bakıldığında Türkiye Türkçesi *yuvala-* "top haline getirmek" sözcüğünden evrildiği görülmektedir. Türkçe sözcük olan *yuva* "top, küme" fiilinden Türkiye Türkçesinde +IA- ekiyle türetilmiştir. TS'de yuvar sözcüğü kullanılarak türetilen terimlere örnek vermek gerekirse; anatomi için '*Alyuvar, göz yuvarı*', coğrafya için '*Su yuvarı, yer yuvarı*', gök bilimi için '*Isı yuvarı, gaz yuvarı, hava yuvarı, ışık yuvarı, iyon yuvarı, kat yuvarı, orta yuvar, ozon yuvarı, renk yuvarı, yuvar*', jeoloji için '*Taş yuvarı*' yer almaktadır.

alt çene, alt deri, alt diş, alt dudak terimleri alt sıfatının kullanılmasıyla oluşturulmuş anatomi terimleridir. Alt sıfatının anlamı 'Bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı'dır. Çene, diş ve dudak yüzümüzde yer alırken deri tüm vücudumuzu kaplar. TS'de alt sıfatı kullanılarak türetilen birçok terim vardır; anatomi için '*Dil altı bezleri, üst deri altı, deri altı, kulak altı bezi*' hayvan bilimi için '*Alt familya, alt ırk*', askerlik için '*Bayrakaltı, denizaltı, silahaltı*', denizcilik için '*Alt güverte, başaltı, rüzgâraltı*' tıp için '*Dilaltı*', gök bilimi için '*Alt hava yuvarı, alt kavuşum*', toplum bilimi için '*Alt katman, alt yapı, alt sınıf*', ruh bilimi için '*Bilinçaltı, şuuraltı*' bunlardan bazılarıdır.

alt çene teriminin zihinde çağrıştırdığı anlam oldukça açıktır. Yüzümüzde bulunan çenenin aşağıdaki kısmıdır. Anlamsal açıdan çenenin nerede olduğunu nitelendirmektedir. Bu terimdeki alt sıfatından da anlaşılacağı üzere bir de diğer anatomi terimi olan üst çene bulunmaktadır. Çene sözcüğü ise Orta Türkçe *çāna* veya *çeñe* "alt çene" sözcüğünden evrilmiştir. *Çāna* veya *çeñe* sözcüğü o dönemde doğrudan 'alt çene'yi karşılamaktadır. Ancak günümüzde TS'de bu sözcük alt çene ve üst çene olarak ayrı şekilde nitelendirilmiştir.

alt deri terimi alt sıfatıyla oluşturulan diğer üç terimden farklı olarak vücutta görünmeyen kısımda yer almaktadır. Ancak gözle görülmese bile zihinde canlandırdığı anlam açısından bir eksiklik olmayacaktır. Deri sözcüğü ise Eski Türkçe *teri* "cilt" sözcüğünden evrilmiştir. TS'de deri sözcüğüyle türetilen terimlere örnek vermek gerekirse; anatomi için '*Deri altı, iç deri, orta deri, üst deri, tırnak derisi*', biyoloji için '*Diş deri*', bitki bilimi için '*İç deri*' yer almaktadır.

alt diş terimi de anlam yönünden bir eksiklik belirtmemektedir. Ağızda bulunduğu için somut olarak görülmektedir. Alt sıfatından anlaşılacağı üzere zıttı olan üst diş bulunmaktadır. Ancak üst diş bir terim değildir. TS'de isim olarak nitelendirilmiştir. Diş sözcüğü Eski Türkçe *tış* veya *tiş* "diş" sözcüğünden evrilmiştir. TS'de diş sözcüğüyle türetilmiş fazlaca terim bulunmaktadır. Bunlar; anatomi için '*Diş eti, göz dişi, diş özü, diş tacı, kesici diş, köpek dişi, diş taşı, fil dişi*', bitki bilimi için '*Diş otu, dişbudak*', dil bilgisi için '*Diş-damak ünsüzü, diş eti-damak ünsüzü, diş eti-dudak ünsüzü, diş-dudak ünsüzü, diş ünsüzü*', mimarlık için '*Ekleme dişi, duvar dişi*', teknik için '*Uzun diş*', tıp için '*Diş hekimi, diş tabibi, diş doktoru, diş tababeti*'dir.

alt dudak altta bulunan dudaktır ve zihinde canlanan anlamını tam karşılamaktadır. Yüzde bulunduğu için somut olarak anlaşılması da zor değildir. Dudak sözcüğü Orta Türkçe *tutak* "kuş gagası" sözcüğünden evrilmiştir. Eski Türkçe *tut-* fiilinden Türkiye Türkçesinde +(g)Ak ekiyle türetilmiştir. Eskiden kuş gagası anlamında kullanılırken günümüzde anlam değişmesine uğramıştır. TS'de dudak sözcüğü kullanılarak türetilen terimlere örnek vermek gerekirse; anatomi

için '*Üst dudak*', dil bilgisi için '*Dudak benzeşmesi, dış eti-dudak ünsüzü, dış-dudak ünsüzü, dudak ünsüzü*', edebiyat için '*Dudakdeğmez*', hayvan bilimi için '*Alt dudak, üst dudak*', sinema, TV için '*Dudak eşleşmesi*' yer almaktadır. Anatomide yer alan alt dudak ve üst dudak terimleri aynı zamanda hayvan bilimi terimleri arasında yer almaktadır. Ancak karşılanan anlam tam olarak aynı değildir. Hayvan bilimindeki anlamları böceklerin ağız sisteminde bulunan parçalardır, tam anlamıyla bir dudak karşılamamaktadır.

alyuvar kana rengini veren hücredir. Yuvar 'Organizmadaki kan, lenf, süt vb. sıvılarda bulunan, genellikle yuvarlak veya oval küçük cisim'dir. Bu cismin rengini nitelemek için al sözcüğü kullanılmıştır. Al sözcüğü Eski Türkçe *āl* "üçüncü renk, boya, özellikle kızıl renk, 2. (mec.) göz boyama, hile" sözcüğünden evrilmiştir. Çoğu erken dillerde "ak" ve "kara"dan sonra üçüncü rengi belirten sözcük "renkli, alaca" ve "kırmızı" anlamlarını taşır. TS'de al sözcüğü kullanılarak birleşik türetilen tek terim ise tıptaki '*Albastı*'dir.

ana toplardamar terimi ana sözcüğünün sıfat görevinde kullanılması ve toplardamarı nitelemesiyle oluşturulmuştur. TS'de ana sözcüğüyle kurulan birçok birleşik sözcük bulunmaktadır. Bu sözcüklerden epeyce terim olanlar da vardır. Anatomi için '*Ana atardamar, ana toplardamar*', bitki bilimi için '*Meryemana asması, havvaanaeli, Meryemana diken, ana dal, ana kök, meryemanaeldiveni*', biyoloji için '*Sperma ana hücresi*', coğrafya için '*Ana yön, ana deniz, ana kara*', denizcilik için '*Ana direk*', dil bilimi için '*Ana dil, ana dili*', eğitim bilimi için '*Ana bilim dalı, ana mektebi, anaokulu, ana sınıfı*', ekonomi için '*Anapara*', fizik için '*Ana kolon hattı, ana besleme hattı*', gök bilimi için '*Ana saat*', hayvan bilimi için '*Ana arı, ana kraliçe, denizanası*', hukuk için '*Anayasa*', madencilik için '*Ana kuyu*', matematik için '*Ana doğrusu, ana çizgi*', mimarlık için '*Ana kapı, ana kubbe*', ticaret için '*Ana defter, anamal, ana ortaklık*', toplum bilimi için '*Ana erki, ana sanlı*' terimleri türetilmiştir. Bu terimlerin dışında ana sözcüğüyle birleşik olarak olarak genellikle isim ve sıfatlar kurulmuştur. Çoğunlukla sıfat görevindeki sözcüklerin yapımında kullanılmıştır.

Burada farklı alanlardan verilen terim örneklerinden de anlaşılacağı üzere ana sözcüğü terim yapmada sıkça kullanılan bir sözcük olmuştur. Oluşturulan terimlerin çoğunda ana sözcüğü başta kullanılmıştır. Ancak bitki bilimindeki *Meryemana asması, havvaanaeli, Meryemana diken, meryemanaeldiveni* gibi terimlerde genellikle bitişik olarak sözcük içinde kullanılmıştır.

Ana toplardamar terimindeki ana sözcüğü bir sıfat olarak 'Temel, asıl, esas' anlamlarında kullanılmıştır. Ana toplardamardan bir insan vücudunda iki adet bulunmaktadır. Bu damarların kendine özgü özellikleri ve görevleri vardır. Bu görevlerin kalp için önemi oldukça büyüktür. Vücuttaki görevleri itibarıyla ana sözcüğünün seçilmiş olması anlamsal açıdan bir eksiklik yaratmamaktadır.

art avurt, art damak, art oda terimleri art sıfatıyla birleştirilerek oluşturulmuştur. TS'de art sözcüğü genellikle zarf olarak kullanılan sözcüklerdir.

Burada yer alan üç terim ve coğrafya terimi olan 'Art bölge' dışında, bu sıfatla kurulan başka terim bulunmamaktadır.

Art sözcüğü bu terimlerde sıfat göreviyle ve 'Arkada bulunan' anlamıyla kullanılmıştır. Avurt 'Yanakların ağız boşluğundaki iç yanlarıdır'.

Art avurt ise buradan anlaşılacağı üzere ağız boşluğundaki iç yanların arka tarafıdır. Bu kısım, dil bilgisi terimi olarak türetilen '*Art avurt ünsüzü*' ile daha kolay anlaşılabilir. Dil ucunun dişlere dokunması ve ciğerlerden gelen havanın daha geriden avurtlara çarpması ile oluşan kalın l ünsüzü: dal, bal, al vb. tanımından yola çıkılarak verilen örnekler avurdun yerini anlamayı sağlamaktadır.

art damak ise damağın arka bölümüdür. Art avurt terimine göre bu terimi anlamak ve yerini tespit etmek daha kolaydır. Art avurt ve art damak ağzın içindedir ve kolaylıkla öğrenilip yeri bilinebilir. Ancak art oda bu terimlerden farklı olarak gözde yer almaktadır. **Art oda** terimi, ilk kez duyan biri için herhangi bir anlam ifade etmeyebilir. Çünkü art sözcüğünün anlamı bilinse bile oda sözcüğünün zihinde canlanan bir tane anlamı vardır. Bu anlam ise '*Evin veya herhangi bir yapının oturma, çalışma, yatma gibi işlere yarayan, banyo, salon, giriş vb. dışında kalan, bir veya birden fazla çıkışı olan bölmesi, göz'dür.* İki sözcüğü birleştirince zihinde canlanan tek anlam bir evde yer alan en sondaki, en geri veya arkadaki -çıkış kapısına uzak olan- oda olur. Ancak art oda teriminin anlamı '*Gözün iris tabakası ile merceği arasındaki boşluk*'tur. Art odanın neresi olduğunu anlamak için öncelikle gözün yapısını bilmek gerekir. İris tabakası ve merceğin hangi kısım olduğunu bilip art odayı öyle değerlendirmek gerekir. Art oda bizim göremeyeceğimiz bir yerde gözün iç kısmındadır. Damak veya avurt gibi somut olarak burayı görüp dokunamayız. Bundan dolayı art oda terimini anlamak diğer iki terime göre daha zor ve güçtür. Oda sözcüğü burada 'Bölme, boşluk' anlamlarında kullanılmıştır. TS'de oda sözcüğü kullanılarak oluşturulan başka terimlere örnek vermek gerekirse; anatomi için '*Ön oda*', denizcilik için '*Basınç odası*', müzik için '*Oda müziği*', tarih için '*Odabaşı, arz odası*' terimleri türetilmiştir. Ön oda terimi dışında diğer terimlerde kullanılan anlamları zihinde canlanan odanın anlamıdır. Ancak ön oda ve art oda terimlerinde kullanılan anlamları bundan farklı olarak 'boşluk' sözcüğünü karşılamaktadır. Buradan yola çıkılarak art ve oda sözcükleriyle yapısı, anlamı farklı olan dikkati çeken bir terim türetilmiştir.

atardamar terimi atmak fiiline –ar sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Atmak fiilinin birçok anlamı karşıladığı bilinmektedir. Burada bahsedilen anlamı ise 'Bir yerden başka bir yere taşımak'tır. Kanı kalpten vücuda taşımak damarların görevidir. Atar sözcüğü ise damarı nitelendirmektedir ve bu işi sürekli yaptığı –ar geniş zaman sıfat-fiil ekinden anlaşılmaktadır. TS'de atar sözcüğü kullanılarak türetilen terimlere; askerlik için '*Füzeatar, roketatar*', jeoloji içinse '*Kükürtatar*' örnekleri verilebilir. Damar sözcüğü kullanılarak türetilen terimler ise; anatomi için '*Damar tabaka, gazel damarı, kılcal damar, şah damarı, toplardamar*', bitki bilimi için '*halkalı damar, iletken damarlar, orta damar*', fizyoloji için '*Damardaraltan,*

damargenişleten', mineroloji için *'Maden damarı'*, tıp içinse *'damar aktarma, damar görüntüleme, damar sertliği, damar tıkanıklığı'*dir.

- ***Genel Dilin Söz Varlığında Olan Terimler***

Terim yapma yollarından biri de genel dilde kullanılan kelimelerden yararlanmaktır. Gündelik dilde kullanılan kelimelerden amaca uygun olanı alınır ve herhangi bir bilim dalında terim olarak kullanılır. Bir bilim dalında yeni bir kavramı adlandırmaya yarayan ve genel dilden alınan bu tür kelimelerin kazandığı anlamlar sözlüğe geçirilir ve sözlük o bilim dalının kısaltmasıyla söz konusu anlamı da öteki anlamlara katar. Öte yandan terim olduğu için Türkçe Sözlük'e girmemiş pek çok kelime vardır. Bunların yan ve mecaz anlamları henüz oluşmamıştır. *Dil, kabuk, ayak* gibi örnekler genel dilde yaygın olan ve sözlükte bulunan kelimelerdir. GD'den kelime aktarma işleminde bazen de sözlükte var olan bir kelimenin anlamlarından biri esas alınır. Yazı dilinde bulunan bir kelimeyi alarak ona yeni bir anlam katmak veya kelimenin sözlükte var olan bir anlamından yararlanarak bir kavramı Türkçe olarak karşılamak en çok başvurulan yollardan biridir. Bu tür örneklerden birkaçı şunlardır: Anatomide: *kireçlenme, bağ, boğum*; arkeolojide: *alınlık, kabartma, başlık*; askerlikte: *dağılma, çevirme, gerileme, bölünme, başkalaşma*; botanikte: *iğne, çanak, budama, çatlama*; coğrafyada: *boğaz, alçalma, birikinti, eşik*; dilcilikte; *açıklayıcı, çatı, dizi*; fizikte: *akım, akışkan, boşluk, derinlik, güç vb.*

Genel dilden kelime aktararak çeşitli kavramları karşılamak, denenmiş ve olumlu sonuçlar alınmış bir yoldur. (Zülfikar 1991: 173)

Çalışmamızda yer alan üç terim, genel dilden aktarılmıştır.

ağız teriminin anatomide kullanılan anlamı *'Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ'*dir. Bunun dışında dil biliminde *'Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili'* ve müzikte *'Bir bölge ezgilerinde görülen özelliklerin tümü'* anlamlarını karşılamaktadır. Terim olmanın dışında TS'de dokuz temel ve yan anlamları bulunmaktadır. Ağız sözcüğü kullanılarak türetilen çok sayıda birleşik sözcük de bulunmaktadır.

ayak teriminin anatomide kullanılan anlamı *"Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü"*dir. Bunun dışında ayak sözcüğünün TS'de on altı temel ve yan anlamları vardır. Bu sözcükten edebiyat, coğrafya, matematik dallarında terim olarak yararlanılmıştır. Bir doğrunun başka bir doğruyu veya bir düzlemi kestiği noktaya matematikte *ayak* denir. Büyük bir ırmağa karışan ikinci derecedeki akarsuların her birine coğrafyada ayak adı verilir. Halk edebiyatında koşuklarda kısa yedekli dizelere edebiyatta ayak denir. Madencilikte ayak terimi kömür ocaklarında kömürün çıkarıldığı galeridir. Spor terimi olarak anlamı ise Karakucak ve yağlı güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş dereceden biri ve altılı ganyanda yer alan her bir koşudur. TS'de ayak sözcüğü kullanılarak birçok birleşik sözcük türetilmiştir.

aygıt teriminin isim olarak tanımı 'Birçok parçadan yapılmış alet, cihaz'dır. Bu sözcük anatomi alanında bir terim olarak kullanılırken öte yandan fizik alanı için de kullanılır.

TS'de aygıt sözcüğü kullanılarak birkaç tane birleşik sözcük elde edilmiştir. Bunlardan biri anatomi alanındaki diğer terim olan '*Solunum aygıtı*'dir.

2. Yabancı Kökenli Terimler

Sağlam'ın (2007) çalışmasından alınan bilgilere göre Türkçedeki yabancı sözcüklerin ve terimlerin tespit edilmesi amacıyla, Türk Dil Kurumu tarafından 2005 yılında yayımlanan Türkçe Sözlük'ün onuncu ve son baskısı üzerinde çalışılarak, bir ödünçleme sözcük ve terim bütüncesi hazırlanmıştır. TS içindeki toplam madde sayısı 63.818 olarak tespit edilmiştir. Bunun 48.276'sını Türkçe sözcükler, 14.629'unu Türkçeye ödünçleme yoluyla girmiş yabancı sözcükler ve 913'ünü ise karma sözcükler oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkçedeki yabancı sözcüklerin oranı %22,92'dir. TS'de, ödünçleme yoluyla Türkçeye girmiş 14.629 maddenin 4394'ü yabancı terimlerdir. Başka bir deyişle, Türkçede mevcut yabancı sözcüklerin %30'unu yabancı terimler oluşturmaktadır. Türkçedeki yabancı terimler arasında 2305 terimle Fransızcadan Türkçeye girmiş terimler birinci sırada yer almaktadır. Bunu, Arapçadan girmiş 1083, İtalyancadan girmiş 269, Farsçadan girmiş 242, Yunancadan girmiş 179 ve İngilizceden girmiş 159 terim izlemektedir.

Yabancı dillerden dilimize giren anatomi terimlerine baktığımız zaman; *Arapçadan 20, Farsçadan 3, Fransızcadan 50, İtalyancadan 1, Latince'den 8, Moğolcadan 1, Yunancadan 3 terim* ödünçlenmiştir. Çalışmamızda yer alan 13 terim yabancı kökenlidir.

I. Arapçadan Alıntı Terimler

adale Arapça *ʿdl* kökünden gelen *ʿaḍala(t)* عضلة "kas" sözcüğünden alıntıdır. Vücutta hareketleri yapan sinirli etler anlamına gelir.

ahşa teriminin ait olduğu dildeki anlamları: 1) Vücutta bulunan bağırsaklar, ciğer gibi şeyler, içirik. 2) Cihetler, mahalleler, bölgeler.

II. Fransızcadan Alıntı Terimler

aglutinin (agglutinine) serumda meydana gelen antikordur. Antikor ise vücuda yararı olan

bağışıklık proteindir.

akson (axone) Fransızca ve İngilizce *axon* veya *axone* "sinir hücresinin sinirsel uyarıyı ileten uzantısı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Eski Yunanca *áksōn* ἄξων "eksen" sözcüğünden alıntıdır.

amniyon (amnion/amnyos) Fransızca *amnios* "döl yatağı, embriyon kesesi" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Eski Yunanca *amnion* "1. kuzucuk, 2. döl kesesi" sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük Eski Yunanca *amnós* "kuzu" sözcüğünün küçültme halidir. Batı dillerinde 17. yy ortalarında tıp terimi olarak benimsenmiştir.

anatomi (anatomie) vücudun normal biçimini ve yapısını inceleyen bilim dalı. Organlı varlıkların yapısıyla biçimini ve bu yapıyı oluşturan organları, bu organların işlevleri arasındaki ilişkileri ve normal komşuluk ilişkilerini inceleyen bilim, yapı bilim. Fransızca *anatomie* "kadavraları kesme yöntemiyle doku ve organları inceleyen tıp dalı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Eski Yunanca aynı anlama gelen *anatomiá* sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Eski Yunanca *témnō*, *tom-* τέμνω, τομ- "kesmek, bölmek" fiilinden ana+ önekiyle türetilmiştir.

anjyoloji (angiologie) anatominin dolaşım organlarıyla ilgili bölümüdür. Fransızca ve İngilizce yazılı örneği bulunmayan *angio sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük İngilizce *angiography* "damarlara renkli bir sıvı zerkeleyerek görüntü alma yöntemi" sözcüğünün kısaltmasıdır. Bu sözcük Eski Yunanca *angēion* "damar" sözcüğünden türetilmiştir. Yunanca sözcük Eski Yunanca *ángos* "her çeşit kap, çanak" sözcüğünden +ion ekiyle türetilmiştir.

anüs (anus) Yeni Latince *anus* "makat" sözcüğünden alıntıdır. Latince sözcük Latince *anus* "halka, yüzük" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Hint-Avrupa anadilinde yazılı örneği bulunmayan **āno-* "halka" biçiminden evrilmiştir.

aort (aorte) Fransızca *aorte* "ana atardamar" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Eski Yunanca *aortē* "1. yukarı çıkan, 2. ana atardamar" sözcüğünden alıntıdır. (İlk kullanımı: Bugünkü anlamda Aristoteles (MÖ 384-322).) Bu sözcük Eski Yunanca *aeirō* αείρω, αερ- "kaldırmak, yukarı çıkarmak" fiilinin dişilidir. Yunanca fiil Hint-Avrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan **wer-* "kaldırmak" biçiminden evrilmiştir.

apandis (appendice) Fransızca *appendicite* "kör bağırsak iltihabı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Fransızca *appendice* "1. eklenti, zeyl, 2. kör bağırsak" sözcüğünden +itis ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük Latince *appendix* "sarkan şey, kuyruk" sözcüğünden alıntıdır. Latince sözcük Latince *appendere* "ucundan sarkıtmak, ekli olmak" fiilinden türetilmiştir. Latince fiil Latince *pendēre* "sarkıtmak" fiilinden ad+ önekiyle türetilmiştir.

arter (artère) Fransızca *artère* "damar, özellikle atardamar" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Eski Yunanca *artēria* "atardamar" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Eski Yunanca *artēr* "kaldıran" sözcüğünden +ia ekiyle türetilmiştir. Yunanca sözcük Eski Yunanca *aeirō* "kaldırmak, yukarı çıkarmak" biçiminden +tēr ekiyle türetilmiştir..

Atlas Kemiği (atlas) Fransızca *atlas* "haritalar kitabı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Eski Yunanca *Atlas, Atlant-* "mitolojide yeryüzünü sırtında taşıyan Titan" özel adından türetilmiştir.

III. İngilizceden Alıntı Terimler

Aşil Tendonu İngilizce *tendon* "kas lifinin kemiğe bağlanan sert kısmı, veter, kiriş, sinir, kasların kemiklere yapışmasını sağlayan yapılar" anlamlarına gelir. İngilizce sözcük Geç Latince *tendo, tendonem* "kas lifi" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Eski Yunanca *ténōn* "kas lifi, yay, gergi" sözcüğünden alıntıdır. Yunanca sözcük Eski Yunanca *teinō* "germek" fiilinden türetilmiştir.

Sonuç

Çalışmamızda yer alan terimlerin yapıları kökleri, ekleri ve anlamları incelenmiştir. Bu terimlerin 13 tanesi yabancı kökenlidir. Diğerleri ise Türkçe kökenli olup, çeşitli eklerle türetilmişlerdir. Ekleme ve birleştirme yoluyla yapılan terimler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Birleştirme yoluyla yapılan terimler ise isim ve sıfat tamlamalarını teşkil eden söz öbekleridir. Öte yandan birleştirme yoluyla yapılan terimler üzerine çağrıştırdıkları anlamlar düşünülüp belirli kanılara varılmıştır. Yabancı kökenli terimler etimolojik sözlükten alınan bilgilerden yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Ait olduğu dildeki anlamları ayrıntılı şekilde gözden geçirilip gerekli karşılaştırmalar yapılmıştır. Son olarak çalışmada yer alan bütün terimlerin anlamları sözlük kısmında yer almaktadır.

SÖZLÜKÇE

açan: *a. anat.* Oynak kemiklerin arasındaki açılıarı genişletmeye yarayan kasların genel adı, büken karşıtı.

adale: *a. anat.* Kas.

aglutinin: *a. anat.* Serumda meydana gelen antikor.

ağız: *a. 1. anat.* Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ. *2.* Bu boşluğun dudakları çevreleyen bölümü.

ağızlaşmak: *anat.* İki kan damarı birbiri içine açılmak.

ağsı: *sf. anat.* Ağ görünüşünde olan, ağ gibi örülmüş olan.

ağ tabaka: *a. anat.* Göz yuvarlarının iç yüzeyinde görme sinirinin yayılması ile beliren, ışığa duyarlı, ağımsı bölüm, retina.

ahşa: *a. (ahşa:) anat. esk.* Bağır.

akciğer: *a. (a'kciğer) anat.* 1. Göğüs kafesinin büyük bir bölümünü içten kaplayan, kanı temizleyen, sağlı sollu iki parçadan oluşan solunum organı. *2.* Bronşçukların son bölümü.

akciğer göbeği: *a. anat.* Akciğerin, iç yan yüzünün hemen arkasında bronş, sinir ve damarların girip çıktığı yer.

akciğer kesecikleri: *ç. a. anat.* Akciğerde gaz alışverişinin gerçekleştiği nokta.

akciğer lopçuğu: *a. anat.* Birçok akciğer keseciğinin birleşerek oluşturduğu parça.

akciğer peteği: *a. anat.* Akciğerde solunumda gaz alışverişini sağlayan, hava borucuklarının sonunu oluşturan kesecik.

akciğer zarı: *a. anat.* Göğüs boşluğunun içini ve bu boşluğun içinde bulunan akciğerin dışını kaplayan ince zar, plevra.

ak kan: *a. anat.* Lenf.

ak madde: *a. anat.* Demet durumundaki sinir liflerinden oluşan beynin içi omuriliğin dış tabakası.

akson: *a. Fr. Axone anat.* Sinir uyarmalarını sinir hücresinin gövdesinden diğer sinir hücrelerine taşıyan uzantı.

akyuvar: *a. (a'kyuvar) anat.* Kan, lenf vb. vücut sıvılarında bulunan çekirdekli, yuvarlak hücre, lökosit.

alt çene: *a. anat.* İnsan ve hayvanlarda yiyecekleri çiğnemeye yarayan, oynayabilen çene.

alt deri: *a. anat.* Üst derinin altında bulunan ikinci tabaka, hipoderm.

alt diş: *a. anat.* Alt çene üzerinde sıralanmış dişlerin her biri.

alt dudak: *a. anat.* Dudaklardan altta bulunanı.

alyuvar: *a. (a'lyuvar) anat.* Kana al rengini veren, çekirdeksiz, yuvarlak, küçük hücre, eritrosit.

amniyon: *a. anat.* Döl kesesi.

anatomi: *a.* 1. *tıp* İnsan, hayvan ve bitkilerin yapısını ve organlarının birbiriyle olan ilgilerini inceleyen bilim, teşrih. 2. *anat.* Beden yapısı, gövde yapısı.

ana toplardamar: *a. anat.* Oksijeni az olan kalbin sağ kulakçığına boşaltan iki büyük toplardamardan her biri.

anjyoloji: *a. anat.* Kan ve lenf damarlarını inceleyen bilim dalı.

anüs: *a. anat.* Sindirim sisteminin sonunda bulunan ve dışkının atılmasına yarayan çıkış deliği, makat, şerç.

aort: *a. anat.* Kalbin sol karıncığından çıkan ve vücuda kırmızı kan dağıtan büyük atardamar.

apandis: *a. anat.* Kör bağırsağın ince bir parmak gibi olan son bölümü.

art avurt: *a. anat.* Avurdun arka bölümü.

art damak: *a. anat.* Damağın arka bölümü.

Arter: *a.* 1. *anat.* Atardamar.

art oda: *a. anat.* Gözün iris tabakası ile merceği arasındaki boşluk.

aşık: *a. anat.* 1. Aşık kemiği.

aşık kemiği: *a. anat.* 1. Çift tırnaklı hayvanların ön dizlerinde bulunan bir eklem kemiği. 2. İnsanların ayak bileğindeki çıkıntılı kemik.

aşil kirişi: *a. anat.* Aşil tendonu.

Aşil tendonu: *a. anat.* Baldırın arka bölümündeki kas grubunu topuk kemiğine bağlayan ve ayağın aşağı yukarı hareketini sağlayan uzun kiriş, Aşil kirişi.

atardamar: *a. (ata'rdamar) anat.* Kalbin sağ karıncığından akciğerlere, sol karıncığından vücudun diğer bölümlerine kan taşıyan damar, şıryan, arter.

Atlas kemiği: *a. anat.* Boyun omurlarının üstten birincisi.

atmik kanalı: *a. anat.* Spermayı idrar yoluna salan iki kanal.

ayak: *a.* 1. *anat.* Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.

ayak bileği: *a. anat.* . Baldır kemikleriyle tarak kemikleri arasında bulunan ve yedi kemikten oluşan ayağın arka bölümü.

aygıt: *anat.* Vücutta belirli bir görevi yerine getiren organ grubu: Sindirim *aygıtı*. *Solunum aygıtı*.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. Halûk vd. (2012), Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2012), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Ertürk, Ahmet Çetin (1997), Fransızca-Türkçe Bilge Sözlük.

Karaağaç, Günay (2013), Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaman, Burcu İ. (2017), Terimbilimi. İstanbul: Bilge Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2009), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Nişanyan, Sevan (2012), Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. İstanbul: Everest Yayınları.

Özdemir, Emin (1973), Terim Hazırlama Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sağlam, Musa Yaşar (2007), Türkçedeki Terim Sorunsalı. Türkbilig, Ankara, cilt: 14, sayı: güz, s. 168-176.

Vardar, Berke (1998), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: ABC Kitabevi.

Zülfikar, Hamza (1991), Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.